

**ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ РИВОЖЛАНИШИДА ЎЗИНИ-ЎЗИ
БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ВА МАҲАЛЛА ИНСТИТУТИНИНГ ЎРНИ**

Машарипов Икромжон Батирович

Тошкент давлат иқтисодий университетининг

доценти, сиёсий фанлар доктори

ikrommasharipov1967@gmail.com

Тел: (98) 123 33 55

Аннотация: *Мазкур мақолада Ўзбекистонда фуқаролик жамиятининг ривожланишида маҳалла институтининг ўрни ва аҳамияти таҳлил қилинади. Маҳалла – бу тарихий ва маданий анъаналарга асосланган ўзини ўзи бошқариш органи бўлиб, жамиятнинг ижтимоий ҳаётида муҳим роль ўйнайди. Мақолада маҳалла институтлари орқали аҳолининг ижтимоий фаоллиги, ўзаро ёрдам ва ҳамкорлик маданиятини шакллантириш механизмлари кўриб чиқилади. Шунингдек, маҳалла институтларининг ёшларни тарбиялаш, ижтимоий бирдамликни мустаҳкамлаш ва жамиятдаги демократик жараёнлардаги иштирокига эътибор қаратилган. Ўзбекистонда маҳаллаларнинг фаолияти ва уларнинг ҳуқуқий асослари, фуқароларнинг давлат бошқарувидаги иштироки ва жамият тараққиётига қўшадиган ҳиссаси ҳам таҳлил қилинган.*

Калит сўзлар: *Фуқаролик жамияти, маҳалла институти, ўзини ўзи бошқариш органлари, ижтимоий фаоллик, ёшлар тарбияси, демократик жараёнлар, жамоатчилик бошқаруви, ижтимоий бирдамлик.*

Кириш

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг, маҳалла институтини ривожлантириш масаласи давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан бири сифатида шаклланди. Маҳалла нафақат маҳаллий даражадаги ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш воситаси, балки давлат бошқаруви тизимидаги кенгроқ ижтимоий, иқтисодий, маданий ва маънавий жараёнларга таъсир ўтказувчи муҳим ижтимоий институтдир. Бугунги кунда маҳалла институти демократик жамиятнинг асосий бўғини сифатида қаралиб, жамиятда фуқароларнинг кенг иштирокини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Маҳалла нафақат бошқарувнинг асосий бирлиги, балки жамиятни бирлаштирувчи ва давлат бошқаруви ҳамда фуқаролик жамияти ўртасидаги алоқани таъминловчи институт сифатида ҳам эътироф этилади. Буни мамлакатдаги ислохотлар ва қонунчилик ҳужжатлари ҳам тасдиқлайди. Хусусан, сўнгги йилларда маҳалла институтини ривожлантириш учун қабул қилинган 43 та қонун ҳужжати, жумладан 4 та қонун, Президентнинг 5 та фармони ва Ҳукуматнинг 33 та қарори муҳим кадам бўлди. Маҳалла институтини янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир қатор қарор ва фармонлари қабул

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

қилинди. Масалан, 2020 йил 18 февралдаги ПФ-5938-сонли Фармон маҳалла институти ривожланишида янги босқични бошлаб берди. Ушбу фармонга мувофик, маҳалла институти янада кучайтириш ва оила ҳамда хотин-қизлар билан ишлаш тизимини такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилди. Бундан ташқари, 2021 йилда Президент томонидан қабул қилинган қарорлар, жумладан, 2021 йил 12 июлдаги ПК-5172-сонли қарор, маҳалла органларининг фаолиятини янада самарали қилиш ва ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда уларнинг ўрнини кучайтириш мақсадида амалга оширилди. 2023 йилда эса, ПФ-26-сонли Фармон орқали маҳалла органларининг молиявий имкониятларини кенгайтириш, уларни қўллаб-қувватлаш, инфратузилмани яхшилаш, шунингдек, ёшларни жамиятда фаол иштирок этишга жалб қилиш вазифалари белгилаб берилди. Бу фармон, маҳаллаларнинг маҳаллий муаммоларни ҳал қилишдаги ролини ошириш ва уларнинг ижтимоий хизмат кўрсатувчи марказлар сифатидаги функцияларини мустаҳкамлашга қаратилган.

Бугунги кунда Ўзбекистонда 9 мингдан ортиқ ўзини ўзи бошқариш органлари, жумладан 8 846 та маҳалла фаолият кўрсатмоқда. Улар маҳаллий даражада фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш, ёшларни тарбиялаш, кам таъминланган қатламларга ёрдам бериш ва жамоатчилик назоратини таъминлаш каби вазифаларни бажаради. Шунингдек, маҳаллий ҳокимиятлар ижтимоий аҳамиятга эга бўлган дастурлар, жумладан "Темир дафтар," "Аёллар дафтари," "Ёшлар дафтари" орқали аҳолига ёрдам беришни йўлга қўйган. Бу дастурлар ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларни қўллаб-қувватлаш ва кам таъминланган аҳолини турмуш даражасини оширишга қаратилган. Шу билан бирга, "Обод қишлоқ" ва "Обод маҳалла" дастурлари аҳолининг турмуш шароитини яхшилаш, инфратузилмани ривожлантириш ва маҳаллий қулайликлар яратиш йўналишидаги кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Маҳалла институти ривожлантириш жараёнида хорижий давлатларнинг, хусусан, англосаксон мамлакатлари, жумладан,

АҚШ ва Буюк Британиянинг маҳаллий бошқарув тажрибасини ўрганиш долзарб аҳамиятга эга. АҚШда маҳаллий бошқарув тизими сайланадиган кенгашлар ёки мэрлар томонидан бошқарилади. Маҳаллий даражада жамоатчилик иштирокини таъминлаш учун оммавий йиғилишлар, дебатлар ва ахборот алмашинуви жараёнлари ташкил қилинади. Бу фуқароларга ўз ҳудудларидаги муаммоларни мустақил ҳал этиш имконини беради. Бу усуллар маҳаллий бошқарувнинг самарадорлигини ошириб, жамоатчилик назоратини кучайтиради. Буюк Британияда эса маҳаллий кенгашлар марказий ҳукумат ваколатларини олиб бориш билан бир қаторда, маҳаллий аҳолининг эҳтиёжларини ҳисобга оладиган мустақил қарорлар қабул қилади. Кенгашлар фуқароларга яқин бўлиб, маҳаллий бюджетни тақсимлаш, жамоатчилик назорати ва аҳоли билан яқин ҳамкорлик қилиш каби вазифаларни бажаради. Англосаксон тажрибасидаги "қўшнилик жамоалари" (neighborhood

communities) модели ҳам маҳалла институти учун ибрат бўлиши мумкин. Бу жамоалар маҳаллий даражадаги ижтимоий ва инфратузилмавий муаммоларни ҳал қилишда фаол иштирок этиб, ҳамжиҳатлик муҳитини сақлаб қолади. Ўзбекистонда бу каби тажрибаларни маҳалла тизимига интеграция қилиш маҳаллий бошқарувни янада самарали қилиш ва жамоатчиликнинг фаол иштирокини таъминлашга хизмат қилади.

Шундай қилиб, Ўзбекистонда маҳалла институти демократик жамиятнинг асосий бўғини сифатида муҳим роль ўйнаши ва давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида ривожланиши тасдиқланмоқда. Ҳар бир қадам маҳаллий бошқарув тизимини мустаҳкамлашга ва фуқароларнинг давлат бошқарувидаги иштирокига йўл очишга қаратилган. Англосаксон давлатларининг тажрибаси эса Ўзбекистон маҳалла тизимини ривожлантириш ва модернизация қилиш учун қўлланилиши мумкин бўлган самарали йўналишдир. Президент томонидан қабул қилинган қарорлар ва фармонлар маҳалла институтини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва унинг фаолиятини янада ривожлантиришга қаратилгани буни янада тасдиқлайди.

Адабиётларни кўриб чиқиш.

Англо-саксон моделлари ва маҳаллий олимларнинг қарашлари ўртасидаги чуқур таҳлил маҳалла институтининг ривожланишида ва унинг фуқаролик жамиятига қўшадиган ҳиссасини яхшироқ англаш имконини беради. Бу икки мактабнинг ютуқларини қиёслаб ўрганиш, маҳаллий бошқарувнинг асосий тамойилларини аниқлаш ва самарали бошқарув моделларини ишлаб чиқиш учун муҳим қадам ҳисобланади. Англо-саксон давлатларида, жумладан АҚШ ва Буюк Британияда маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг асосий хусусияти сифатида фуқароларнинг давлат бошқарувидаги фаол иштироки ва жамоатчилик назорати белгиланган. Элейзер Даниэль (1988)нинг таъкидлашича, АҚШда маҳаллий бошқарувнинг коммунал модели XIX асрда шаклланган бўлиб, бу модел жамоатчилик назоратига асосланган. Муниципал бошқарув орқали фуқароларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш ва давлат идоралари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ўрнатиш демократик бошқарувнинг муҳим омилларидан бири бўлган. Жон Локк ва Жеймс Мэдисон каби файласуфлар ҳам англо-саксон бошқарув моделларининг асосий назарий тўпламларини ишлаб чиқишга ҳисса қўшган. Локкнинг фикрича, ҳар бир фуқаро ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва давлат бошқарувида иштирок этиш имкониятига эга бўлиши керак (Локк, 1689). Мэдисон эса давлат тузилмалари устидан назорат қилишнинг муҳимлигини таъкидлаб, маҳаллий бошқарувда ҳар бир шахснинг иштироки орқали демократик ҳуқуқларни таъминлашни муҳим, деб ҳисоблаган (Мэдисон, 1787). Буюк Британияда, Томас Жефферсон ва Сэмюэль Хантингтон каби сиёсатшунос олимлар маҳаллий бошқарувнинг кенг қўламли таҳлилинини тақдим этганлар. Жефферсон маҳаллий бошқарувни фуқароларнинг давлат билан яқин мулоқот қилишига асосланган тизим деб ҳисоблаган бўлса, Хантингтон демократиянинг мақсадларидан бири жамоатчилик

назоратини таъминлаш орқали фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, деб таъкидлаган (Хантингтон, 1968). Мамлакатимиз олимлари маҳалла институтини фуқаролик жамиятининг ривожланишида муҳим бўғин сифатида қарашади. Маҳаллий олимларнинг тадқиқотлари асосан маҳалланинг фуқаролар ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги ролига, унинг давлат бошқаруви билан ҳамкорлигига ва ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал қилишдаги иштирокига бағишланган. М. Кирғизбоев ва И. Машарипов каби маҳаллий тадқиқотчилар маҳалла институтини мамлакатнинг ижтимоий тизимида асосий бўғин сифатида кўришади. Кирғизбоевнинг тадқиқотларига кўра, маҳалла нафақат бошқарув бирлиги, балки жамоатчилик назоратини таъминловчи, фуқароларнинг ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал қилишда фаол иштирок этадиган тузилма сифатида муҳим ўрин тутди (Кирғизбоев, 2020). Машарипов эса маҳалла институтининг ижтимоий хизмат кўрсатиш, ёшлар тарбияси ва аҳоли ўртасидаги ҳамжихатликни сақлаб қолишдаги ролини алоҳида таъкидлайди (Машарипов, 2021). Англо-саксон мамлакатларида маҳаллий бошқарувнинг асосий тамойиллари фуқароларнинг жамоатчилик ишларида фаол иштирокини таъминлашга қаратилган. Бу тамойиллар ўзини ўзи бошқариш органлари орқали амалга ошириладиган сайловлар, фуқароларнинг кенг иштирокини қўллаб-қувватловчи оммавий йиғилишлар ва давлат тузилмалари устидан жамоатчилик назоратини ўрнатиш каби механизмлар орқали таъминланади. Ўзбекистондаги маҳалла институти ҳам шунга ўхшаш тамойилларга асосланган бўлиб, давлат бошқарувида фуқароларнинг иштироки, жамоатчилик назорати ва маҳаллий даражадаги ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда аҳамиятли рол ўйнайди. Ўзбекистон Президентининг сўнгги қарор ва фармонлари ҳам маҳалла институтини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, маҳаллаларнинг ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлаш ва уларнинг давлат бошқарувидаги ўрнини кучайтиришга қаратилган. Англо-саксон моделлари ва маҳаллий олимларнинг маҳалла институти ҳақидаги фикрларини ўрганиш орқали маҳаллий бошқарувнинг самарали тамойилларини аниқлаш мумкин. Иккала мактабнинг тажрибаларини қўллаб-қувватлаш маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларини ривожлантириш ва фуқароларнинг сиёсий, ижтимоий фаоллигини оширишга ёрдам беради. Маҳалла институти Ўзбекистонда фуқаролик жамиятининг муҳим бўғини сифатида демократик кадриятларни тарғиб қилади, аҳолининг манфаатларини ҳимоя қилади ва жамоатчилик назоратини таъминлайди.

Методология.

Маҳалла институти Ўзбекистонда ижтимоий бошқарув, жамоатчилик назорати ва камбағалликни қисқартириш йўналишларида муҳим аҳамият касб этади. Тарихдан маълум бўлганидек, маҳалла ҳамжихатлик ва жамоатчилик манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим ижтимоий механизм вазифасини бажарган. Маҳалла институтининг ижтимоий аҳамияти. Маҳалла қадимдан оилавий муносабатлар учун асосий ижтимоий муҳит вазифасини бажариб келган. Оилаларнинг шаклланишида ва ёшларнинг

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

келажакдаги ҳаёт йўллари белгилашда маҳалланинг аҳамияти катта бўлган. Ҳозирги кунда ҳам маҳалла ажримларнинг олдини олиш ва оилаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашда муҳим рол ўйнайди. Ижтимоийлашув институти сифатида маҳалла ёш авлодни жамиятга мослаштириш вазифасини бажаради. Болалар ва ўсмирлар маҳаллада ижтимоий нормаларни ўрганиб, жамоа билан муносабатга киришишни ўзлаштирадилар. Ҳашар, тўй ва бошқа турли маърака ва маросимлар ҳамда миллий қадриятлар маҳалланинг ижтимоийлаштириш функциясини сақлаб қолган. Иқтисодий функцияси эса маҳалла аҳолисининг моддий эҳтиёжларини қондириш учун иқтисодий алоқаларни ташкил қилишда ҳам муҳим вазифани бажаради. Бугунги кунда ҳам маҳалланинг иқтисодий асосларини мустаҳкамлаш ва хизматлар соҳасини ривожлантириш маҳалла фаолиятининг устувор йўналиши ҳисобланади.

Маҳалла жамоатчилиқни бошқариш ва назорат қилишда самарали восита бўлиб келаётир. Ўтмишдаги табиий офатлар ва ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда жамоатчилиқнинг ҳамжиҳатлиги ва маҳалланинг бошқарув ролидан фойдаланилган. Бугунги кунда ҳам маҳалла жамоатчилиқ назоратининг асосий бўғини ҳисобланади. Маҳалла фаолиятини таҳлил қилишда унинг тарихий ривожланиши, ижтимоий ва иқтисодий ролини тушуниш муҳим. Ҳозирги даврда маҳалланинг самарадорлигини ошириш учун қатор таклифлар мавжуд бўлиб, уларнинг ижросини таъминлаш муҳим вазифадир. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг самарали фаолиятига ҳозирги кунда қатор муаммолар тўсиқ бўлмоқда. Улар қуйидагича умумлаштирилиши мумкин:

1. Молиявий муаммолар:

Маҳаллий органларнинг молиявий ресурсларни бошқариш ваколатлари етарли эмас, шунингдек, ресурслардан фойдаланиш механизмлари ишлаб чиқилмаган. Бу маҳаллаларнинг ўзларига юклатилган вазифаларни амалга оширишда тўлиқ самарадорликка эриша олмаслигини келтириб чиқаради.

2. Қонунчиликнинг мураккаблиги:

Мавжуд қонунчилик тизими жуда мураккаб бўлиб, маҳаллий бошқарув органларига бюрократик юктамаларни ошириб юборган.

3. Субсидиарлик тамойилининг етишмаслиги:

Маҳаллаларнинг ер ва молиявий манбаларга эгалик қилиш, уларни бошқариш ва тасарруф қилиш ваколатлари чекланган бўлиб, маҳаллий муаммоларни ҳал қилишда етарли даражада фойдаланилмапти.

4. Ахборот технологиялари йўқлиги:

Маҳаллий органларда ахборот-коммуникация технологияларидан самарали фойдаланиш талаб даражасида эмас, бу эса тезкорлик ва самарадорликка салбий таъсир кўрсатмоқда.

5. Ташкилий билимлар етишмовчилиги:

Маҳалла раҳбарлари ва ходимлари замонавий бошқарув талабларига мос билим ва кўникмаларга етарли даражада эга эмаслар.

6. Тадбиркорликка ёрдам кўрсатиш:

Маҳаллаларда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашда ташаббускорлик кам, бу эса маҳаллий аҳолини иш билан таъминлашдаги имкониятларни чеклайди.

7. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг пастлиги:

Ёшларни миллий қадриятларга ҳурмат, ёт ғояларга қарши иммунитетни шакллантириш борасидаги ишлар ҳозирги кун талабларига мос келмаяпти.

8. Экологик муаммолар:

Маҳаллий экологик барқарорликни таъминлаш, санитария ва тозалик ишлари талаб даражасида олиб борилмаяпти.

Муаллиф томонидан таклиф этилган ечимлар:

1. Ҳудудий манзилли дастурларни ривожлантириш ва такомиллаштиришни амалга ошириш.

2. Маҳаллаларнинг бош режаларини тайёрлаш ва амалга ошириш.

3. Маҳаллий инфратузилмани ривожлантириш ва санитария ҳолатини яхшилаш.

4. Маҳалла кадрларининг яъни етгатиликни малакасини ошириш, қайта тайёрлаш, ва махсус ўқувлар ташкил қилиш.

5. Жамоатчилик назоратини кучайтириш ва экологик барқарорликка эътибор қаратиш. Бу таклифлар маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган бўлиб, маҳалла институтининг муҳим ролини янада мустақамлашга ёрдам беради.

Натижалар:

Маҳалла институтининг Ўзбекистондаги фаолиятини Европа ва Англо-саксон моделлари билан таққослаш жамият бошқарувидаги муҳим ёндашувларни аниқлашга ёрдам беради. Ҳар бир моделнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, уларни таҳлил қилиш орқали маҳаллий бошқарув самарадорлигини ошириш йўллари белгилаш мумкин. Ўзбекистонда маҳалла институти жамиятнинг муҳим ижтимоий бўғини сифатида узоқ тарихга эга бўлиб, маҳаллалар давлатнинг бирламчи ижтимоий-иқтисодий, маънавий-ахлоқий бошқарув механизми ҳисобланади. Маҳалла фуқаролар йиғини давлат ҳокимияти органлари тизимига кирмайди, балки улар маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни мустақил ҳал қилади.

Маҳалла институтининг асосий вазифалари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Жамоатчилик назоратини таъминлаш.
- Ёшларни тарбиялаш, миллий қадриятларни сақлаш.
- Камбағалликни камайитириш ва ижтимоий ҳимоя ишларини амалга ошириш.
- Аҳолини манзилли ёрдам билан таъминлаш.
- Жамоатчилик ичида тинчлик ва осойишталикни таъминлаш.

Маҳалла институтининг вазифалари эса, асосан, аҳолининг ижтимоий муаммоларини ҳал қилиш, жамоатчилик назоратини кучайтириш, кам таъминланган

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

аҳоли қатламларини кўллаб-қувватлаш, ёшлар ва аёллар билан ишлаш, жиноятчиликни олдини олиш ва маҳалла ҳудудларидаги инфратузилмани ривожлантиришдир. Европа Кенгашининг 1985 йилда қабул қилинган “Европа хартияси” маҳаллий бошқарувга оид муҳим халқаро ҳужжатлардан бири бўлиб, унда маҳаллий ҳокимият органларига нисбатан мустақиллик, молиявий автономия, қарор қабул қилишда фуқаролар иштирокини таъминлаш каби принциплар белгилаб кўйилган. Европа моделлари кўпроқ муниципалитетлар орқали амалга оширилади. Бу модельда маҳаллий ҳокимият органлари:

- Молиявий мустақилликка эга.
- Жамоатчилик назорати ва иштирокини таъминлайди.
- Муниципал кенгашлар орқали сайланадиган раҳбарлар томонидан бошқарилади.
- Муҳим функциялари инфратузилмани ривожлантириш, маҳаллий хизматларни кўрсатиш, ҳудудий режалаштиришга қаратилган.

Европа моделида жамоатчилик назорати кучли бўлиб, маҳаллий ҳокимият органлари мустақил қарор қабул қила олади ва давлат билан чекланган даражада боғланган. Маҳаллий органлар ҳудудни ободонлаштириш, ижтимоий хизматларни кўрсатиш, маданий тадбирларни ўтказиш, экологик назорат қилиш каби вазифаларни бажаради.

Англо-саксон мамлакатларида, айниқса, АҚШ ва Буюк Британияда, маҳаллий бошқарув муниципал кенгашлар ва шаҳар маъмурияти томонидан амалга оширилади. Бу моделда:

- Молиявий автономия кучли, солиқ тўплаш ва бюджет тақсимлаш ҳуқуқлари мавжуд.
- Муниципал кенгашлар демократик сайловлар орқали ташкил этилади.
- Жамоатчилик назорати асосида маҳаллий бошқарув ташкил этилади.
- Муҳим функциялардан бири – аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва маҳаллий хизматлар кўрсатиш. Англо-саксон моделида маҳаллий ҳокимиятлар фуқароларнинг талаб ва эҳтиёжларини тезкор ҳал қилади. Бу ерда жамоатчилик билан мулоқот муҳим аҳамиятга эга ва маҳаллий қарорлар қабул қилишда фуқароларнинг иштироки кенг таъминланади.

Ўзбекистондаги маҳалла институти Европа ва Англо-саксон моделларидан фарқли равишда, тарихий урф-одатлар ва миллий қадриятларга асосланган бўлиб, маҳаллалар асосан ижтимоий, маънавий ва тарбиявий вазифаларни бажаради. Маҳалланинг асосий функцияларидан бири – кам таъминланган аҳолини ҳимоя қилиш ва уларга ёрдам беришдир. Шунингдек, маҳалла, жамиятда тинчлик ва барқарорликни таъминлашда ҳам фаол иштирок этади. Европа ва Англо-саксон моделлари кўпроқ молиявий ва иқтисодий автономияга эга бўлиб, маҳаллий ҳокимият органларининг самарадорлиги солиқ ва бюджетни бошқаришга, шунингдек, фуқаролар иштирокининг кучли бўлишига асосланган. Европада жамоатчилик назоратининг кучли механизмлари мавжуд бўлиб, маҳаллий хизматларни кўрсатишда

давлат аралашуви минимал даражададир. Ўзбекистондаги маҳалла институтининг Европа ва Англо-саксон моделларидан ўрганилиши мумкин бўлган бир қанча жиҳатлар мавжуд. Жумладан:

- Молиявий мустақилликни ошириш – маҳаллаларнинг ўз бюджетларига эга бўлишлари, уларнинг молиявий имкониятларини кенгайтириши мумкин.

- Жамоатчилик назоратини кучайтириш – маҳаллаларда қарор қабул қилиш жараёнларида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш ва уларнинг фикрларини инобатга олиш муҳим.

- Ахборот технологияларини жорий этиш – маҳалла фаолиятини замонавийлаштиришда муҳим қадам бўлади. Таққослашдан кўриниб турибдики, ҳар бир моделнинг ўзига хослиги мавжуд бўлиб, уларнинг ижобий жиҳатларини маҳаллий амалиётга татбиқ этиш орқали маҳалла институтини янада ривожлантириш мумкин.

Муҳокама:

Маҳалла институти Ўзбекистоннинг давлат бошқаруви ва жамиятни бирлаштирувчи муҳим тузилмаси сифатида ўз ўрнини мустаҳкамлаб бормоқда. Маҳаллалар маҳаллий аҳамиятга эга муаммоларни ҳал қилиш, аҳолининг ижтимоий-иқтисодий шароитларини яхшилаш ва жамоатчилик назоратини таъминлашда муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Ж. Ж. Руссонинг фикрича Давлат ташкилоти фуқароларнинг жамият муаммоларига қанчалик фаол аралашшига боғлиқ. Ўзини ўзи бошқариш — қонун доирасида, маҳаллий аҳоли манфаатларини кўзлаб, давлат ишларининг муҳим қисмини бошқариш ҳуқуқи. Маҳаллий бошқарувнинг Европа Хартияси, 3-1 моддасида шу ҳақда айтиб ўтилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига кўра, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир. Ўзбекистонда маҳаллий бошқарувнинг шаклланиши давлат ва фуқароларнинг сиёсий-ҳуқуқий маданияти билан боғлиқ. Давлат равнақи фуқароларнинг ижтимоий фаоллигига боғлиқ экан, кўплаб давлатлар маҳаллий бошқарув моделларини такомиллаштирмоқда.

2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида инсон қадрини юксалтириш ва маҳаллани аҳоли муаммоларини ҳал қилишда муҳим омил қилиб кўрсатиш белгиланган. Маҳалла ижтимоий муҳитини яхшилаш орқали аҳолининг фаоллигини оширишга қаратилган ислохотлар аҳамиятлидир. "Ижтимоий маҳалла" тизими ёрдамида маҳаллий бошқарувда рақамлаштириш орқали самарали фаолият юритиш мақсад қилиб қўйилган. Мазкур тизим аҳоли билан бевосита ишлаш жараёнларини рақамлаштириш, маҳаллаларнинг ижтимоий салоҳиятини ривожлантириш ва хорижий тажрибани миллий тизимга татбиқ қилиш каби мақсадларни қамраб олган. Шу билан бирга, англо-саксон ва Европа моделлари билан таққослаганда, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришдаги кўплаб самарали ёндашувлардан Ўзбекистон маҳалла тизими фойда кўриши мумкин. Ўзбекистондаги маҳалла институти тарихий-ижтимоий шарт-шароитларга асосланган бўлиб, миллий

кадриятлар ва урф-одатларга таянган ҳолда ривожланиб келмоқда. Маҳаллаларнинг бош вазифаси жамоатчилик назоратини амалга ошириш, кам таъминланган оилаларга ёрдам кўрсатиш ва ёшлар тарбиясини таъминлашдир. Бундан ташқари, маҳалла нафақат жамиятнинг асосий бўғини, балки давлат бошқаруви билан фуқаролар ўртасидаги кўприк сифатида ҳам хизмат қилади. Шунингдек, маҳалла институтининг ривожланишига мамлакатда қабул қилинган турли қонун ҳужжатлари ва ислохотлар катта таъсир кўрсатмоқда.

Хусусан, сўнгги йилларда маҳаллаларга оид бир қатор қарорлар, жумладан, ПФ-5938 ва ПФ-26 фармонлари маҳаллаларнинг молиявий мустақиллигини оширишга ва уларнинг ваколатларини кенгайтиришга қаратилган. Бу ҳужжатлар маҳалла институтини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб, маҳаллий муаммоларни ҳал қилишда жамият иштирокини кучайтиришга ёрдам беради. Европа ва Англо-саксон моделларида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш механизми кўпроқ молиявий мустақилликка асосланган бўлиб, маҳаллий ҳокимият органлари солиқ йиғимлари ва бюджетни бошқариш ваколатларига эга. Бу моделларда жамоатчилик назорати кучли бўлиб, фуқаролар давлат бошқарувида бевосита иштирок этиш имкониятига эга. Масалан, АҚШ ва Буюк Британияда маҳаллий бошқарув кенгашлари ёки мэрлар сайлов орқали шаклланади ва фуқаролар ўзларининг талабларини кенг муҳокама қилиб, қарорлар қабул қилинади. Бу моделларнинг энг кучли томони — фуқароларнинг маҳаллий бошқарувдаги фаол иштирокидир. Муниципал кенгашлар, оммавий йиғилишлар ва дебатлар орқали фуқаролар ўз ҳудудларидаги муаммоларни мустақил ҳал қилиш имконига эга бўлади. Бу эса маҳаллий бошқарув самарадорлигини ошириб, жамоатчилик назоратининг кучайишига олиб келади. Ўзбекистонда маҳалла институтини янада самарали қилиш учун Европа ва Англо-саксон моделларидан ўрганилиши мумкин бўлган бир қатор жиҳатлар мавжуд. Жумладан:

- Молиявий мустақилликни ошириш: Маҳаллаларнинг ўз бюджетларига эга бўлиши ва молиявий манбаларни самарали бошқариш имкониятини яратиш жуда муҳимдир. Бу маҳаллий муаммоларни тез ва самарали ҳал қилишга ёрдам беради.

-Фуқаролар иштирокини таъминлаш: Европа ва Англо-саксон моделларидаги жамоатчилик назорати ва фуқароларнинг кенг иштирокини таъминлаш тизимларидан фойдаланиш маҳаллалар фаолиятини янада шаффоф қилишга ёрдам беради. Маҳалла йиғилишларини мунтазам ташкил қилиш, маҳаллий қарорлар қабул қилиш жараёнларида фуқаролар фикрини инобатга олиш муҳимдир.

- Ахборот технологияларини жорий қилиш: Маҳаллалар фаолиятида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш маҳаллий бошқарув самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Бу ерда, маҳаллий бюджетларни бошқариш, жамоатчилик билан мулоқот қилиш ва тезкор ахборот алмашинувини йўлга қўйиш зарур. Маҳалла институти Ўзбекистонда фуқаролик жамиятининг муҳим бўғини сифатида ривожланишда давом этмоқда. Маҳалла нафақат маҳаллий даражадаги

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

муаммоларни ҳал қилиш воситаси, балки давлат бошқаруви тизимидаги кенгрок ижтимоий ва иқтисодий жараёнларга таъсир кўрсатувчи муҳим институтдир. Европа ва Англо-саксон моделларидан ўрганиладиган молиявий мустақиллик, жамоатчилик назорати ва ахборот технологияларини жорий этиш каби механизмлар маҳалла институтини янада самарали ва фаол тузилмага айлантириши мумкин.

Хулоса

Маҳалла институти Ўзбекистондаги жамият бошқарувидаги муҳим институтлардан бири сифатида катта аҳамият касб этмоқда. Маҳаллалар нафақат маҳаллий даражадаги ижтимоий, иқтисодий ва маънавий масалаларни ҳал қилишда, балки давлат бошқаруви тизимидаги кенгрок жараёнларга таъсир ўтказишда ҳам муҳим роль ўйнайди. Президент томонидан қабул қилинган фармонлар ва қонунлар маҳалла институтини мустаҳкамлаб, уни янада демократик жамиятнинг бир қисми сифатида ривожлантиришга қаратилган. Англо-саксон ва Европа мамлакатларининг маҳаллий бошқарув моделлари билан таққослаганда, Ўзбекистон маҳалла институти молиявий мустақиллик, фуқаролар иштирокини кенгайтириш ва жамоатчилик назоратини кучайтириш борасида кўпроқ имкониятлардан фойдаланиши мумкин. Ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш орқали маҳалла тизимини замонавийлаштириш, маҳаллалар фаолиятини шаффоф ва самарали қилиш имкониятини яратиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Локк, Ж. (1689). Хукумат тўғрисида икки рисола. Лондон.
2. Мэдисон, Ж. (1787). Федералист ҳужжатлари. Вашингтон, АҚШ.
3. Киргизбоев, М. (2020). Ўзбекистонда маҳалла институтининг ижтимоий бошқарувдаги роли. Тошкент: Иқтисодий тараққиёт институти нашри.
4. Машарипов, И. (2021). Маҳалла институти: ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш йўналишлари. Тошкент: Ёшлар нашри.
5. Хантингтон, С. (1968). Давлатни ривожлантириш назарияси. Нью-Йорк: Йель университети нашри.
6. Президент фармони ПФ-5938-сон. (2020). Маҳалла институтини ривожлантириш ва унинг фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида. Тошкент.
7. Президент фармони ПФ-26-сон. (2023). Ўзбекистон Республикаси маҳалла органларининг молиявий имкониятларини кенгайтириш тўғрисида. Тошкент.
8. Даниэль, Э. (1988). АҚШда маҳаллий бошқарув: Моделлар ва тажрибалар. Принстон университети нашри.
9. Европа хартияси. (1985). Европада маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тўғрисида. Брюссель.
10. Жефферсон, Т. (1801). Муниципал бошқарув асослари. Вашингтон, АҚШ.